

SADRI MAKSUDİ ARSAL'IN DEVLET YAKLAŞIMI

Borahan GÜNVER¹

Öz

Bu çalışma, Sadri Maksudi Arsal'ın günümüze ulaşan eserleri ve fikirleri üzerinden yapılan bir analiz ile Arsal'ın Genel Devlet Teorisi ve Türk Devlet Teorisi'ni ortaya koymayı amaçlamaktadır. Literatür taraması ile Arsal'ın günümüze ulaşan eserleri devlet merkezli bir analizden geçirilmiştir. Tarihi, hukuk ve devlet merkezli okuyan Arsal'ın geride bıraktığı eserler, gerek Genel Devlet Teorisi gerekse Türk Devlet Teorisi için zengin kaynaklardır. Türk Devlet Teorisi'ne ilişkin farklı dönemlendirmelere başvurmuş ve bu dönemlerin özelliklerini ve farklarını ortaya koymuştur. Devletin kökenine ilişkin kuramları ve devlet teorilerini ele almış, daha sonrasında kendi teorisini temellendirmiştir. Birden çok devlet tanımı ile zihnindeki devlet formunu belirginleştiren Arsal, devlet bilimi çalışmaları için hukuk dünyası gözünden çok önemli bir katkı sunmuştur. Arsal'ın eserleri üzerinden onun Genel Devlet Teorisi, Türk Devlet Teorisi ve devlet bilimine ilişkin katkılarını analiz edebilmek mümkündür. Çalışmalarında yalnızca "Türk yönetim geleneğinde Bizans etkisi" ve "Türk Devlet Teorisi'nde modernleşme dönemi" başlıkları eksiktir.

Anahtar Kelimeler: Sadri Maksudi Arsal, Devlet, Devlet Teorisi, Hukuk, Yönetim.

¹ Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, borahangunver@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2915915X

SADRİ MAKSUDİ ARSAL'S APPROACH TO THE STATE

Abstract

This study aims to reveal Arsal's Theory of the State and the Theory of the Turkish State through an analysis based on the ideas and works of Sadri Maksudi Arsal. As a result of the literature search, all accessible works of Arsal have been subjected to a state-centered analysis. Studying history, law and the state, Arsal's works are rich sources for both the General Theory of the State and the Theory of the Turkish State. He has revealed the different periods related to the Theory of the Turkish State and the characteristics and differences of these periods. On the other hand, he dealt with theories about the origin of the state, and later based his own theory on it. Arsal, who has made the form of the state clear in his mind with different definitions of the state, has made a very important contribution to the studies of state science from the point of view of the law. It is possible to analyze Arsal's contributions to General Theory of the State, Theory of the Turkish State and state theory through his works. Only the Byzantine influence on Turkish administrative tradition and the period of modernization in Turkish State Theory are missing in his works.

Keywords: Sadri Maksudi Arsal, State, State Theory, Law, Administration.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus inşa sürecine büyük katkıları olmuş siyasetçi, bürokrat, bilim insanı ve filozof Sadri Maksudi Arsal, 4 Ağustos 1880'de Kazan'da doğmuştur (Pultar, 2023: 1). Aslen Kazan Türküdüdür. Bolşevik Devrimi'ne kadar olan süreçte Çarlık Yönetimi altında Türklük üzerinden siyasi mücadele yürütmüştür. Bolşevik Devrimi ve sonrasındaki belirsizlik ortamında bir süre yer aldıktan sonra önce Finlandiya'ya, daha sonra da akademik dünyaya adım atacağı Fransa'ya gitmiştir. Hem hukuk eğitimi göreceği hem de çeşitli kurumlarda dersler vereceği Fransa'dan, 1924 yılında, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus inşa sürecine katkıda bulunmak üzere, Gazi Mustafa Kemal ve Heyet-i Umumiye'nin onayıyla Türkiye'ye gelmiştir. 1925'te Türk vatandaşlığına kabul edilen Arsal, vefatına kadar geçen süreçte vekil, bürokrat ve akademisyen olarak önemli görevlerde bulunmuştur (Birinci, 2017: 81). Bu dönemde siyasetten ve bürokratik işlerinden arta kalan tüm vaktinde akademiye yönelen Arsal, Cumhuriyet'in

Tarih Tezi ve Türk Hukuk Tarihi üzerine inşa edilen yerli literatüre büyük katkılar sağlamıştır. 20 Şubat 1957'de İstanbul'da vefat eden Arsal, vefatına kadar olan süreçte çok sayıda kitap, makale ve bildiri yayınlamıştır. Hukuk, tarih ve dilticilik alanındaki meziyetleri yanı sıra; çok yönlülüğü, dinamik yaşamı ve sosyo-iktisadi gelişmelere dair analiz yeteneği Arsal'ın teorisini zenginleştiren diğer faktörlerdir. Bu sebeple, bu çalışmada biyografik bir bölüme yer verilmeyecek olsa da çalışmanın girişinde Arsal'ın hayatındaki önemli kırılmalara kısaca yer verilmiştir.

Tarihi hukuk tarihi merkezli inceleyen Sadri Maksudi Arsal'a göre; hukuk tarihi, medeniyetler tarihi ile örtüşür. Ayrıca hukuku oluşturan şartlar, Arsal'ın tarih tezine göre devletin de oluşumuna karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, bir medeniyetin beşeri ilişkilerinde hukukun yer aldığı an, medeniyetin devletliliğe geçiş anıdır. (Arsal, 1944a: 3-29). Bu bağlamda, çalışmalarında belirgin bir biçimde hukuk-devlet özdeşliği kurar. Ona göre, hukukun varlığı demek devletin varlığı demektir. Bu çalışmanın amacı, bu özdeşlikten yola çıkarak Arsal'ın Genel Devlet Teorisi ve Türk Devlet Teorisi'ni ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, Giriş ve Sonuç bölümleri haricinde dört ana başlıktan oluşan bu çalışmanın ilk başlığında Arsal'ın bibliyografyası, Genel Devlet Teorisi ve Türk Devlet Teorisi için işlevsel olan çalışmaları üzerinden ayrı başlıklarda incelenmektedir. Daha sonra ikinci başlıkta Arsal'ın bibliyografyasını oluştururken yararlandığı kaynaklar ve metodolojisi ele alınmaktadır. Üçüncü ve dördüncü başlıklarda ise sırasıyla Arsal'ın Genel Devlet Teorisi ve Türk Devlet Teorisi analiz edilmektedir.

1. Arsal'ın Genel Devlet Teorisi ve Türk Devlet Teorisine Bibliyografik Bir Bakış

Bu başlıkta Sadri Maksudi Arsal'ın yetmiş dokuz yıllık yaşamında ortaya koyduğu eserlerin bibliyografik bir incelemesi yapılarak bu eserlerden hangilerinin Arsal'ın Genel Devlet Teorisi ve Türk Devlet Teorisi'ni açıklamakta işlevsel olduğuna bir cevap aranmaktadır. Hayatının büyük bir bölümünde aktif bir yazı hayatına sahip olan Arsal'ın, ilk kırk yılı siyasi mücadele ve çalışma hayatı ile geçmiştir. Bu sebeple 1925'te Ankara Hukuk Mektebi'ne (şimdiki adı ile Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi) geçene kadar düzenli bir yazı hayatı olduğunu söylemek güçtür (Birinci, 2017: 89). Aktif bir yazı hayatına ve bilimsel açıdan üretkenliğe geçişi ise kırk yaşından sonrasına denk düşmektedir. Fakat Arsal'ın hayatında bu ayrımın siyahla beyaz kadar keskin olmadığını vurgulamak gerekir. Siyasi mücadelelerde bulunduğu dönemde aktif bir yazı hayatı bulunduğu gibi, bilimsel faaliyetlere yoğunlaştığı dönemde de aktif siyasetten uzak

kalmamıştır (Yörük, 2017b: 126). Arsal'ın bibliyografyası ele alındığında esas katkısının hukuk tarihi alanında olduğu görülmektedir². 1925 sonrası dönemde hukuk tarihi alanında bir akademik birikimin inşası için Dünya Tarihi ve Türk Tarihi üzerine beşeriyet ve hukuk merkezli çalışmalar yapan Arsal'ın yazı hayatında İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte keskin bir değişim gözlemlenmektedir. 1924-1945 arası dönemde Arsal'ın çalışmaları hukuk ve tarih alanları etrafında şekillenirken, 1945 sonrasında ideolojiler, siyasal akımlar, siyasal partiler, uluslararası ilişkiler teorileri gibi konulara ağırlık vermiştir.

Hukuk alanında sahip olduğu ünü kadar, dilciliği bakımından da çok önemli bir şahsiyettir. Türkçe'nin yanı sıra; Kırım'da bulunduğu yıllarda Rusça, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Fransa'da hukuk eğitimi aldığı yıllarda Latince ve Fransızca öğrenen Arsal, daha sonraları ise İngilizce ve Almanca dilleri üzerine yoğunlaşmıştır (Birinci, 2017: 76-100). Çok dilli oluşu ve bibliyografik çeşitliliği göz önünde bulundurulursa Arsal'ın hem çok yönlü bir entelektüel tarza hem de dönemselsel olarak farklı meselelere yoğunlaşan bir kişisel ilgi alanına sahip olduğu söylenebilir. Hukuk, dil, tarih gibi alanların yanı sıra, felsefe, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi alanlara ilişkin çalışmalara sahiptir. Bu meselelere yoğunlaştığı dönemler bakımından, Arsal'ın gelgitli bir yazı hayatı olduğu görülmektedir. Kimi zaman roman yazarı olarak adından söz ettiren Arsal, kimi zaman da federasyon fikri ve Avrupa Konseyi gibi konulardaki bildiri metinleriyle ön plandadır.

Arsal'ın bibliyografyası içerisinde onun Genel Devlet Teorisi ve Türk Devlet Teorisi'ne ışık tutan çok sayıda eserin bulunduğu görülmektedir. Bu eserlerin yanı sıra, Sadri Maksudi Arsal'ın hukuk ve tarih başta olmak üzere sosyal bilimlerdeki çalışmaları, Arsal'ın Genel Devlet Teorisi'ni ya da Türk Devlet Teorisi'ni doğrudan aydınlatmasa bile bu alanlar hakkında ikincil bir öneme sahiptir. Arsal'ın ilgili alanlardaki teorilerine katkı sunan tüm bu çalışmaları, Genel Devlet Teorisi ve Türk Devlet Teorisi'ne ilişkin alt başlıklarda birincil ve ikincil önemde olmak üzere sınıflandırılmıştır.

² Sadri Maksudi Arsal'ın eserlerine yönelik bibliyografik bir değerlendirme yapabilmek için Ali Adem Yörük tarafından yazılan "Sadri Maksudi Arsal İçin Bir Bibliyografya Denemesi (2017)" ve Ali Birinci tarafından yazılan "Türk Hukuk Tarihçisi Sadri Maksudi'nin Hayat Hikayesi ve Eserleri (2017)" adlı makaleler ile Almaz Miftahov'un "Rusya'dan Türkiye'ye: Sadri Maksudi Arsal'ın Entelektüel Biyografisi (2003)" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

1.1. Arsal'ın Bibliyografyasında Genel Devlet Teorisi'ne İlişkin Çalışmalar

Arsal'ın Genel Devlet Teorisi'ni çözümllemek için başvurulacak olan temel eserler; *Umumi Amme Hukuku Dersleri*³, *Türk Tarihi ve Hukuk*⁴ ve *Umumi Hukuk Tarihi*⁵'dir. Sayılan bu üç eser, onun hem Genel Devlet Teorisi hem de Türk Devlet Teorisi'ni çözümlenmede birincil öneme sahiptir. Bu eserlere ek olarak, II. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu, 1937 tarihli bildirisini devletin kökenine ilişkin teorilere yer vermektedir (Arsal, 1937: 1066-1067). IV. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu, 1948 tarihli bir diğer bildirisini ise; devletliliğe geçiş aşamalarında beşeri örgütlenme biçimlerini ele alması ve Arsal'ın devlet teorisini temellendirmesi bakımından önemlidir (Arsal, 1948: 111-121). Bu iki bildiri de Genel Devlet Teorisi'ni çözümlenmede birincil öneme sahiptir. Başvurulması gereken bir başka kaynak ise Arsal'ın ders notlarıdır. Gerek Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi gerek İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yıllarında, Arsal'ın hukuk derslerindeki anlatıları farklı yıllarda ve farklı kişilerce ders notları olarak derlenmiştir⁶. Bu notlar, Arsal'ın teorisini netleştirebilmek adına büyük katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda, başta “Umumi Amme Hukuku Ders Notları” olmak üzere, Arsal'ın yazıya geçirilen ders notları, onun devlet teorisini çözümlenmede yerine göre birincil veya ikincil öneme sahip kaynaklar olarak kabul edilebilir. Örneğin, Arsal'ın Genel Devlet Teorisi, “Umumi Amme Hukuku Dersleri” adlı çalışmada bütün bir halde yer almaktadır. Umumi amme hukukunun tarihine bakmadan önce, hukukun can bulduğu medeniyetlerin tarihine göz atar. Bu medeniyetlerin devletleşme safhalarına değinmeden önce ise, kendi metodolojisinde devletin hangi aşamada ortaya çıktığını açıklığa kavuşturmuştur. Daha sonra ise devletli dünya tarihi

³ Sadri Maksudi Arsal (1944b). *Umumi Amme Hukuku Dersleri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları).

⁴ Sadri Maksudi Arsal, (2020). *Türk Tarihi ve Hukuk* (2. Basım), (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları).

⁵ Sadri Maksudi Arsal, (1944a). *Umumi Hukuk Tarihi* (2. Basım), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları).

⁶ Bkz. Fethi Gedikli, Ali Adem Yörük ve Mahmud Esad Kalıpçı (2017), “Türk Hukuk Tarihi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası – Örd. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, 75 (1), s. 711-833. Örnek olarak verilen bu çalışma, Sadri Maksudi Arsal'ın 1925-1926 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okuttuğu Türk Hukuku Tarihi derslerinde tutulmuş ders notunun derlenmesiyle oluşturulmuştur. İçeriğin özgünlüğü korunarak notlar günümüz Türkçesi ve Latin alfabesiyle derlenmiştir. Başta Türk Hukuk Tarihi olmak üzere Arsal'ın verdiği derslere ait çok sayıda ders notu yer alsa da günümüzde bu notların büyük bir bölümüne erişmek mümkün olmamıştır (Birinci, 2017: 97-98).

içerisinde umumi amme hukukunu inceleyen Arsal, devletli dünya tarihini hukuk merkezli bir bakış açısıyla incelemektedir (Arsal, 1944b: 3).

1.2. Arsal'ın Bibliyografyasında Türk Devlet Teorisi'ne İlişkin Çalışmalar

Arsal'ın Türk Devlet Teorisine ilişkin görüşleri için başvurulacak temel kaynaklar ise 1947 tarihli *Türk Tarihi ve Hukuk* kitabı ile daha sonrasında basılı hale getirilen “Türk Hukuk Tarihi” başlığıyla derlenmiş ders notlarıdır. Bu kaynaklar, bu sahanın ilk temsilcisi ve rehber kaynakları olarak kabul edilmektedir (Birinci, 2017: 96). Arsal'ın İstanbul Hukuk Fakültesi ve Ankara Hukuk Fakültesi'nde görev yaptığı dönemde, “Türk Hukuk Tarihi Kürsüsü” altında verdiği derslerin külliyatını oluşturan bu eserler, Türk Hukuk Tarihi'ni, Türk Tarihi özelinde analiz etmektedir. Hukuki ve siyasi açıdan farklı dönemleri, Türklerin bu dönemlerdeki örgütlenme biçimlerin ele alan bu çalışmalar; tarih, coğrafya ya da felsefe gibi farklı disiplinlerden çokça yararlanmıştır.

Tüm bu kaynakların yanı sıra, Arsal'ın çalışmaları içerisinde Genel Devlet Teorisi ya da Türk Devlet Teorisi için kaynak olabilecek kimi önemli çalışmalara ulaşamamaktadır⁷. Ayrıca konferanslardaki konuşmaları büyük önem taşıyan Arsal'ın bu konferanslarda yaptığı konuşmalardan yalnızca bir bölümü metne aktarılmış, metne aktarılanlardan ise sınırlı sayıda çalışma yayımlanarak bugüne kadar ulaşabilmiştir.

2. Arsal'ın Metodolojisi ve Yararlandığı Kaynaklar

Sadri Maksudi Arsal, Türkiye'de “Türk Hukuk Tarihi” kürsüsünün kuruculuğu yanı sıra ortaya koyduğu Genel Hukuk Teorisi ile sonraki araştırmacılara öncü olmuştur. Arsal'ın Genel Hukuk Teorisi'ni oluştururken metodolojisi; devletli toplumun, geleneksel kurumların ve kuralların varlığına dayanmaktadır. Tarihsel, coğrafi ve sosyolojik unsurlar ise Arsal'ın Genel Hukuk Teorisi ve dolaylı olarak Genel Devlet Teorisi'nin oluşumunda belirleyicidir. Söz konusu bu unsurlar, Arsal'ın teorik altyapısını şekillendirirken benimsediği metodolojisinde etno-sembolist bir işleve sahiptir (Miftahov, 2003: 82-109). Metodolojik olarak Arsal, hukuk tarihini “medeniyetler tarihi” olarak ele alır (Arsal, 1944a: 3). Her hukuk, Arsal'a

⁷ 1924 öncesine ait ve yayımlanmamış olan “*Considérations sur le passé, le présent et el role historique de la race turque* (Türk Irkının Geçmişi, Bugünü ve Tarihi Rolü Hakkında Düşünceler)” adlı çalışma ile 1929 yılına ait ve yayımlanmamış olan “İslamiyetten Evvelki Büyük Türk Devletleri ve Beynelmîl Münasebetleri” başlıklı konferans metni, Arsal'ın Türk Devlet Teorisi'ne yönelik yakından ilişkili kaynaklardan olup günümüzde Arsal'a ait olup erişilemeyen kaynaklara örnek olarak gösterilebilir.

göre, belirli bir beşeri camiada var olan fikri, toplumsal ve iktisadi şartların ürünüdür. Ayrıca hukuku oluşturan şartlar, Arsal'ın tarih tezine göre devletin de oluşumuna karşılık gelmektedir. Dünya üzerinde var olan her topluluk, kendi medeniyetinin eseri olan hukuki kurumlara ve kurallar bütününe sahiptir. Dolayısıyla Arsal'ın düşüncesinde devlet, medeniyetler tarihine aittir. Öte yandan devlet, hukuk demektir (Arsal, 1944a: 29). Bu sebeple hukukun geçirdiği evreleri saptamak, medeniyetin geçirdiği evreleri saptamaya da yarayacaktır (Arsal, 1944a: 3). Sonraki aşama ise, medeniyetin geçirdiği evreler içerisinde devletin ve yönetim yaklaşımının geçirdiği dönüşümü saptamak mümkün hale gelecektir.

Arsal, insanlık tarihi boyunca tüm medeniyetlerin hukuki müesseseleri ile hukuki zihniyetinin tarih boyunca gelişimini inceleyen Umumi Hukuk Tarihi ve Türk Hukuk Tarihi alanındaki çalışmalarını ortaya koymak için devlet merkezli bir genel tarih araştırması yapmaktadır. Arsal'a göre, gerek umumi hukuk tarihini gerekse Türk hukuk tarihini layıkıyla ortaya koymak için dünya milletlerinin ve Türklerin tarihi layıkıyla ortaya konulmalıdır. Bu sebeple Arsal'ın Türk Devlet Teorisi'ne ilişkin başvurulması gereken temel kaynak olan *Türk Tarihi ve Hukuk* kitabı, kapsamlı bir tarih çalışması niteliğindedir. Arsal da kitabın hem hukuk hem de tarih kitabı gibi yazıldığının farkındadır ve çalışmayı neden böyle kurguladığına açıklık getirmektedir. Tıpkı Fuat Köprülü gibi Arsal da Türk Devletlerinin hukuki teşkilatlarına bakmak için, öncelikle o dönemki Türk Devletlerinin tarihini iyi bir biçimde analiz etmek gerektiğini savunur (Arsal, 2020: XII-XV). Arsal'ın Orta Asya Türk Tarihi anlatısında bölgenin coğrafi özelliklerini ve tarihsel-siyasal koşulları uzun uzun betimlemesi buna iyi bir örnektir (Gedikli vd., 2017: 729). Bu yönüyle Arsal'ın metodolojisi, başta Fuat Köprülü olmak üzere, ardından gelen şahsiyetlere ilham vermiştir. Arsal'ın metodolojisi, analiz nesnesi olguya eğilmeden önce o olguya ilişkin tüm yapısal ve tarihsel verilerin işlenmesine dayanır. Bu bütüncül yöntem Köprülü'nün çalışmalarında da (Köprülü, 1937: 333-334) rastlamak mümkündür.

Fransız Hukuku ya da İngiliz Hukuku, geçmişte bugünkü milletlerin yaşadığı coğrafyada yer alan insan topluluğunun hukuk tarihidir. Bunların aksine Türk Hukuk Tarihi ise farklı kıtalarda ve geniş topraklarda çok sayıda devlet kurmuş bir milletin tarihi içinde yer alması bakımından özeldir (Arsal, 2020: 9). Gerek genel tarihe gerek özel olarak Türk tarihine geçmişten günümüze kadar bütünlük bir biçimde bakan Arsal, kendi tarih tezini ortaya koyarken farklı kaynaklardan yararlanmıştır. Arsal'ın bütünlük tarih tezini oluşturan kaynaklar şunlardır (Gedikli vd., 2017: 713; Arsal, 2020: 63);

Yabancı Milletlerin Eserleri:

- Çin⁸, İran, Arap, Bizans ve Rus salnameleri ile bu uygarlıkları konu alan tarih tezleri,
- İslamiyet Etkisi döneminde yazılan ve Türklerin hukukuyla ilişkisi bulunan hukuki eserler.

Milli Kaynaklar:

- Türklere ait geçmişten günümüze kadar ulaşılmış zengin tarihsel miras,
- Gayrimüslim ya da göçebe Türklerin hukuki metinleri,
- İslamiyet Etkisi döneminde yazılan ve Türklerin hukukuyla ilişkisi bulunan hukuki eserler.

3. Arsal'ın Genel Devlet Teorisi

Arsal'ın Genel Devlet Teorisi'ni analiz etmek için çok sayıda kaynaktan yararlanılmakla birlikte, Arsal'ın bu konudaki görüşleri en yalın biçimde *Umumi Amme Hukuku Ders Notları* adlı çalışmasında yer almaktadır. Umumi amme hukukunun tarihine bakmadan önce Arsal, hukukun can bulduğu medeniyetlerin tarihine göz atar. Bu medeniyetlerin devletleşme safhalarına değinmeden önce ise, kendi metodolojisinde devletin hangi aşamada ortaya çıktığını açıklığa kavuşturmuştur. Devlet, insan aklının icadı olan ve medeniyetinin gelişimine en büyük katkı sağlayan kurumdur. Devlete bu önemi verirken, Hegel'in yaptığı gibi, devlete bir kutsiyet atfetmemektedir (Arsal, 1937: 1062).

II. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu, 1937 tarihli bildirisinde devletin kökenine ilişkin teorilere yer veren Arsal'a göre; günümüzde hala devletin kökenine ilişkin tartışmalar tümüyle kesinleşmiş değildir (Arsal, 1937: 1066-1067). Bu sebeple bu meseleye dair bir savı ortaya atmadan önce, köken kuramlarını ele almak gerekir (Arsal, 1944b: 18-19). Arsal'a göre, devletin kökenine dair hakikati kavrayabilmek için bu konuda sosyoloji, psikoloji, coğrafya, iktisat, hukuk ve siyaset biliminin bilgilerinden ayrı ayrı yararlanılmalıdır (Arsal, 1944b: 45). Psikolojik olarak insan, bir arada yaşamaya mecburdur. Sadece bir arada yaşamak yeterli değildir. Topluluk olarak yaşam şartlarını iyileştirmek ve geçim derdini kolaylaştırmak (hatta ortadan kaldırmak), insanlık için her devirde talep edilen bir durumdur. Bu talep, insanlık için toplumsal dayanışmayı gerekli kılar. Toplumsal

⁸ Eski Türklerin devlet teşkilatı, hukuk kurumları ve anlayışları hakkında en çok bilgiye ulaştığımız yabancı kaynaklar Çinlilere ait tarihi eserlerdir (Arsal, 2020: 173).

dayanışmanın getirisi olan müşterek menfaatler, toplumun içinden çıkan bir temsil makamının (otorite) gözetimi ve idaresine bırakılır. İşte devlet, bu aşamada görünür hale gelecektir. Fakat Arsal'a göre, bu otoritenin tam anlamıyla devlet haline gelmesi için, kullandığı gücün belirli hukuki prensiplere bağlanması gerekecektir (Arsal, 1944b: 45-48).

Peki Arsal'ın Genel Devlet Teorisi'ne göre göçebe toplumlarda devlete rastlanır mı? Dünya tarihi ve medeniyet tarihi çalışmalarında göçebelik üzerine iki farklı fikir vardır. Bir fikre göre göçebelik medeniyetin bir safhasıdır. En ilkel milletler avcılıkla geçimini sağlar. Şehirleşip medenileşenleri ise hayvancılığa geçiş yapar. Medeniyetin son safhasında ise tarım ile uğraşmaya başlarlar. İkinci fikre göre ise göçebelik milletlerin yaratılışından gelen huy ve ruhi vasıfları ile ilgilidir. Tabiatı gereği yerleşik olan milletler olduğu gibi göçebe olan milletler de vardır. Arsal'a göre günümüzde, bu fikirlerin hiçbir kıymeti yoktur. Ayrıca bu iki fikir de göçebelikte devletin görülüp görülmediği ile ilgili bir cevap üretmemektedir. Arsal'a göre göçebelik, ne medeniyetin bir safhasıdır ne de milletlerin tabiatından gelen bir niteliğidir. Göçebelik oldukça yüksek bir medeniyete ait olan bir yaşayış tarzıdır. Bazı milletlerin yaşadığı coğrafyalar bazı devirlerde tarımla uğraşmaya olanak tanımadığı için bu milletler geçimini tarımdan ziyade hayvancılıktan sağlamaya mecbur kalmıştır (Arsal, 2020: 151-152). Genel ifadeyle göçebelik, tıpkı yerleşiklik gibi, sosyo-iktisadi bir örgütlenme biçimidir. Bugünkü anlamıyla “devlet”, “yerleşiklik” üzerinden ifade ediliyor olsa da (Arsal, 1944b: 16) Arsal'ın teorisi hukuk-devlet özdeşliğine dayandığı için, göçebe toplum üzerindeki otoritenin sahip olduğu “kuvvet” hukuki prensiplere bağlanıyorsa göçebelerde de devlet vardır.

Bilimsel yönden devletin pek çok açıdan incelenmesi mümkündür. Örneğin farklı milletlerde egemenlik olgusunun vücut bulma biçimi araştırıldığında devlet, “tarihi yönden” incelenmiş olur. Toplumsal servetin korunması, sevk ve idaresi yönünden ele alındığında ise devlet, “iktisadi yönden” incelenmiş olur. Eğer en iyi yönetim şeklinin ne olduğuna ilişkin bir araştırma yürütülürse, bu araştırma dar anlamda devletin “siyasi yönden” incelenmesi anlamına gelecektir. Devletin eylem ve işlemlerinde uyulması gereken hukuk kuralları ve devlet yönetimi için sahip olduğu hukuki yetki ve ayrıcalıkları ele alan bir devlet incelemesi ise meseleye “hukuki yönden” bir bakış getirmektedir (Arsal, 1944b: 3). Devlet teorisi, yukarıda sayılan yönlerden yalnızca biri üzerine kurulacak bir metodoloji ile inşa edilebileceği gibi birden çok yönü içine alan bir devlet teorisi inşa etmek de mümkündür. Arsal, metodolojik olarak, sadece iktisadi ya da sadece siyasi olmak üzere, devlete tek bir pencereden bakan devlet teorisi inşasına “tek yönlü” adını vermektedir. Birden çok yönden devlete bakan teorileri ise

“karmaşık yöncü kavram” olarak adlandırmaktadır (Arsal, 1944b: 3). Arsal'a göre “tek yönlü” bir devlet teorisi inşası, teoriyi sistematik ya da kuramsal açıdan ayakta tutmak için yeterli değildir. O halde devleti analiz ederken yapılacak olan, sırası geldikçe felsefeye, iktisada, siyasete ya da sosyolojiye başvurmaktır. Gerçek anlamda bir devlet teorisi, yukarıda sayılan tüm unsurları içine alan ve bu unsurlara gereken önemi veren bir metodolojiyi gerektirir (Arsal, 1944b: 4-6). Bunların yanı sıra, devleti layığıyla ele alabilmek için “hukuk”, olmazsa olmaz önemdedir. Çünkü hukuk kurallarının ve hukuk kurumlarının oluşmasında dönemin siyasi, iktisadi, toplumsal ve düşünsel yapısı doğrudan belirleyicidir (Arsal, 1944a: 27). Ayrıca her milletin hukuku, o milletin düşünsel yapısından ilham alır. Bu sebeple milletlerin yaşadığı düşünsel dönüşümler, o milletin tabii olduğu pozitif hukuku da dönüştürmektedir (Arsal, 2017: 706). O halde, bir toplumun hukuk üzerinden analizi, bu toplumun düşünsel, siyasi, iktisadi ve toplumsal yönleri üzerinden devleti analiz etmek için elverişli bir alan açar. Sadri Maksudi Arsal, devleti tıpkı hukuk gibi zaman, mekan ve topluma göre değişen ve şekillenen bir olgu olarak ele almaktadır. Bu sebeple Arsal'ın devlet teorisi, devlet dışı beşeri, siyasi ve iktisadi unsurlardan bağımsız değerlendirilmemelidir (Miftahov, 2003: 102-104).

II. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu, 1937 tarihli bildirisinde devletin kökenine ilişkin dört devlet kuramına yer veren Arsal, 1944 tarihli *Umumi Amme Hukuku Dersleri* adlı çalışmada devletin kökenine ilişkin üç kurama yer vermiş, dini kuramı bu çalışmasına dahil etmemiştir. Bu farklılıkta dini kuramın metafizik öğelere dayanması ve dogmatik oluşu ile bilimin konusu olarak görülmemesinin etkili olduğu söylenebilir. Arsal'ın devletin kökenine ilişkin yer verdiği kuramlar şunlardır (Arsal, 1937: 1066-1067);

- 1) Dini Kuram,
- 2) Toplum Sözleşmesi Kuramı,
- 3) Kuvvet Kuramı,
- 4) Aile Tevsii Kuramı.

1) Dini Kuram: Bu kurama göre devlet, meşruiyetini ilahi iradeden alır ve ilahi iradenin yeryüzündeki temsilcisidir. Bu görüş, metafizik ve kutsiyet ile ilişkili olduğu sürece bilimsel açıdan kavranamaz ve Arsal'a göre devletin kökenine ilişkin kuramların konusu değildir. Bu sebeple 1937 tarihli bildirisinde devletin kökenine ilişkin kuramlar arasında yer verdiği dini kurama 1944 tarihli ders notlarında yer vermemiştir.

2) Toplum Sözleşmesi Kuramı: 18. yüzyıl boyunca devletin kökenine ilişkin en yaygın olan kuramdır. John Locke, Thomas Hobbes ve Montesquieu gibi isimler tarafından temsil edilen toplum sözleşmesi

kuramına göre, bir arada yaşayan kimseler belirli bir toplumsal sözleşme etrafında bir araya gelerek belirli yetkilerinin devri usulü ile devleti oluşturmaktadır. Bu yetki devrine giden yolda temel amaç doğa durumundan kaçış ve barış ortamını sağlayabilmektir (Arsal, 1944b: 23-25). Fakat ilerleyen yıllarda hukuk tarihi ve sosyoloji alanındaki çalışmalar, devletin bir sözleşme ürünü olmadığını ortaya koymaktadır. Arsal'a göre bu kuram, hem insanlığın siyasal düşünce yapısı gereği hem de tarihsel gerçeklik itibariyle doğru değildir. Tarihte hiçbir toplum, fertlerinin iradesi ile katıldığı bir sözleşmenin neticesinde devleti ortaya çıkarmamıştır.

3) Kuvvet Kuramı: Bu kurama göre devlet, bir toplumda güçlü olan bir kesimin zayıf olan toplumsal kesim üzerindeki tahakkümü neticesinde ortaya çıkmıştır. İdare edenler ve idare edilenlerin birbirinden ayrılması ile yaşanan farklılaşma, meşru güç kullanma yetkisi ile birleşerek devleti meydana getirmektedir (Arsal, 1944b: 42). Çok eski olan bu kuramı ilk dile getiren Antik Yunan düşüncesi ve Platon'dur. Burada sözü edilen "kuvvet", hiç kuşkusuz salt fiziksel kuvvet olarak anlaşılmamalıdır. Fiziksel kuvvet, yönetenlerin yönetilenler üzerinde otorite kuracağı aşamaya kadar belirli bir güç olsa da devletin ortaya çıkışı ile sözü edilen kuvvet, meşru güç kullanma tekelidir. Bu ayrıcalığa manevi ve ruhani bir kuvvet de eşlik eder.

4) Aile Tevsii Kuramı: Devletin ortaya çıkışını aile kurumuna bağlayan bu kurama göre devlet, ailelerin zaman içerisinde nüfusunun artması ve büyümesi neticesinde dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır. Oysa bu görüş, Arsal'a göre, ancak mutlak monarşiye meşruiyet zemini oluşturmaya yarayacaktır (Arsal, 1944b: 18-19). Bu kurama göre devletin kökeni, en küçük örneği bir kadın ve bir erkekten ibaret olan aile kurumudur. Tarihsel süreçte aile kurumu büyüyüp genişleyerek boyları, boylar kabileleri, kabileler ise devleti meydana getirmiştir. Uzun yıllar boyunca geçerliliği üzerinde fikir birliği olan bu kuram, son dönemde giderek itibarını yitirmiştir.

Arsal'a göre bu kuramlardan hiçbiri, devletin kökenini doğru bir biçimde tahlil edememiştir. Bu noktada Arsal'ın yukarıdaki devlet kuramlarını içerik yönünden değil, biçim yönünden reddettiğini vurgulamak gerekir. Bu teoriler doğru ya da yanlış olabilir. Fakat devletin ortaya çıkış noktasına yönelen bu teoriler, devletin ortaya çıkışını saptayabilecekleri bir teori için metodolojilerini doğru kurgulayamamışlardır. Dolayısıyla eksik ya da yanlış bir metodolojiyle kurgulanan çalışmaların bilimsel açıdan tutarlılığını tartışmak da manasızdır. Arsal'a göre, en sık yapılan hata, kuramları ortaya atanların devletlerin ortaya çıkışı ile ilkel toplumların ortaya çıkışını birbirine karıştırmasından kaynaklanmaktadır. Devlet; ilkel toplumlardan, boylardan ya da kabilelerden kesin bir biçimde ayrıdır. Devlet; toplumsal, siyasal ve hukuki olgular arasında en önemlisidir (Arsal, 1944b: 1).

IV. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu, 1948 tarihli bildirisinde devletliliğe geçiş aşamalarında beşeri örgütlenme biçimlerini ele alan Arsal'a göre, devletliliğe geçiş üç safhada gerçekleşmektedir. Tarihte insanlık sırasıyla; aileler (soy, gens), ailelerin daha büyük örgütlenmeler olan soyları meydana getirmesiyle soylar ve son olarak soyların kendi aralarında birleşmesiyle oymaklar (kabile) biçiminde örgütlenmiştir. Beşeri ve hukuki açıdan her coğrafyada bu ilerlemenin izlerini görmek mümkündür. Aynı zamanda soy-oymak teşkilatları, insanlığın topluluk halinde yaşamaya mecburiyetinin açık bir kanıtıdır (Arsal, 2020: 343). Bu soy-oymak teşkilatlarını devletten ayıran ise teşkilatın işleyişinin belli başlı kurallara bağlanmamış oluşudur. Nihai olarak ise oymaklardan sonraki aşama teşkilatlanmış bir toplumsal yapının hukuki prensiplere bağlanmış bir işleyiş kavuşmasıyla devletlerin ortaya çıkış aşamasıdır (Arsal, 1948: 111-121).

Çalışmalarında Arsal'a ait birden çok devlet tanımına rastlanmaktadır. Bu tanımlardan ilki, devleti; “belirli bir ülke üzerinde yaşayan ve bir otoriteye bağlı bulunan bir insan topluluğunun meydana getirdiği sürekli siyasi ve hukuki yapı” olarak tanımlamaktadır (Arsal, 1944b: 220) Diğerinde ise devlet, “birden çok ilkel toplumu bünyesinde barındıran, geniş bir toprak parçasına hakim, aynı örf ve adetlere bağlı, merkezi bir kuvvet etrafında örgütlenen siyasi bir örgütlenme” olarak tanımlanmıştır (Arsal, 1937: 1066-1067). Arsal'ın devleti, Oppenheimer'ın Devlet Teorisi⁹ ile benzeşir fakat Arsal'da devleti ortaya çıkaran yalnızca kuvvet değildir. Devletli olmak için ilk olarak bu kuvvetin hukuki prensiplere bağlanması gerekmektedir. Otoritenin hukuki prensiplere bağlandığı bir toplumsal kurgu ise ancak köklü bir yönetsel kültüre sahip milletlerde görülecek bir durumdur. Burada köklü bir kültür ile sözü edilen “harstır”. Hars ile kastedilen ise, Arsal'a göre, bir toplumun devlet çatısı altında örgütlenişinde, kamusal yaşamında (sosyal ve iktisadi pratiklerinde), fikir hayatında (ilim ve sanatta) yapabildikleri şeylerin bütünüdür. Ki bu sayılanlar, medeniyetten başka bir şey değildir (Arsal, 1930a: 20).

Arsal'ın teorik görüşleri yukarıda anlatılanlar ile sınırlı değildir. 2. Dünya Savaşı sonrasında Arsal'ın düşünce dünyasında belirgin değişimler görülmektedir. Bu dönemde siyasal kuramlar ve ideolojiler üzerine çalışmalara ağırlık vermiş olan Arsal, dünya devleti fikrine yönelik çalışmalarını yine bu dönemde kaleme almıştır. Dünya Savaşı tecrübesi Arsal'a, realist paradigmanın giderek artan silahlanma sonucu yarattığı “güç

⁹ Oppenheimer'ın teorisine göre “devlet”, savaşçı milletlerin zayıf avcı kavimleri itaate zorlaması, bu kavimlerin itaati reddetmesi üzerine savaşmaları ve savaşçı göçebe milletin zayıf avcı kavimler karşısında savaşı kazanarak bu kavimler üzerinde itaate zorlayan bir kuvvet uygulaması ve vergiye bağlaması neticesinde ortaya çıkmaktadır.

ikileminin”, kaçınılmaz olarak “dünya devleti¹⁰” sistemini mecbur kıldığı düşüncesine itmiştir. Fakat Arsal’a göre bu dünya devleti, insanların milli benliklerini yok ederek, milliyetlerinin ortadan kaldırdığı bir yapıya karşılık gelmemektedir. Dünya devleti ile kastedilen, savaşları önleyebilecek askeri imkanlara ve yaptırımlara sahip bir uluslararası örgütün altında “federasyonlar” benzeri bir yapıda örgütlenen dünya devletleridir (Arsal, 1975: 175-176). Aslında Arsal’ın sözünü ettiği yapı, bugünkü Birleşmiş Milletler Örgütü’nün daha güçlü bir otoriteye ve askeri güce sahip olmuş halidir. Kendisi de bu teşebbüsün kendi dünya devleti fikri ile örtüşüğünü ifade etmektedir (Arsal, 1975: 17).

4. Arsal’ın Türk Devlet Teorisi

Arsal’ın Türk Devlet Teorisi’ne yer verdiği çalışmalarda belirleyici olan, bu çalışmalarında Türk Tarihi özelinde hukuk bilimine odaklanırken aslında devlet bilimi yapmasıdır. Çünkü ona göre devlet, hukukun olduğu yerde vardır. Nasıl ki Türk Hukuk Tarihi’ne bakmak için devlet ve hukuk merkezli bir Türk Tarihi analizine ihtiyaç duyuluyorsa, Türk Hukuk Tarihi doğru bir biçimde analiz edilmeden Türk Tarihi kavranamayacaktır (Arsal, 1944a: 27).

Türklerin siyasi açıdan devamlılığı Arsal’a göre, Türk Tarihi’nin en önemli özelliklerinden birisidir. Bu devamlılığı sağlayan unsurlar, Türklerdeki adalet ve kanuniyet anlayışıdır. Tarih boyunca Türklük siyasi istikbalini birkaç kez tamamen kaybetmiş olsa da 2000 yıllık Türk tarihinde Türkler hiçbir zaman siyasi istikbalinden uzun süre mahrum kalmamıştır (Arsal, 1925: 378-379). Ne zaman bir Türk devleti çökse hemen arkasından yeni bir Türk devleti ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Türkler, bir devlet yıkıp bir devlet kuran, tarih boyunca çeşitli kıtalarda pek çok milleti idare etmiş bir millettir (Arsal, 1937: 1062). Aynı zamanda Türkler, hukuk yaratıcı bir millettir. Bu özellikleri ise devlet kurucu bir millet olmalarının bir sonucudur. Çünkü hukuk devletle doğmaktadır. En genel ifadeyle hukuk, devlet idaresi ve devlet çerçevesi içerisinde yaşamın kurallarıdır (Arsal, 2020: 285). Tarihte eskiden bu yana devlet sahibi olan milletlere bakan Arsal, bu milletlerin tamamında tarih boyunca köklü bir edebi gelenek ve yazı dili olduğundan söz etmektedir (Arsal, 1930b: 82). Türkler ise kadim bir dile ve yüzlerce yıl öncesine ait yazılı eserlere sahip bir millet olarak köklü bir medeniyet timsalidir.

Arsal’a göre milletlerin devlet aşamasına geçişi; aile (soy, gens), soy ve oymak (kabile) aşamaları olmak üzere üç safhada gerçekleşmektedir.

¹⁰ Arsal, 1940 sonrası dönemde daha sık gündemine aldığı “dünya devleti” fikrini Farabi’den esinlenmiştir. Arsal’a göre, dünya devleti sisteminin türetilmiş en iyi devlet şekli olduğu fikrini ilk savunan kişi de Farabi’dir (Arsal, 1945: 626).

Devletli Türk Tarihi öncesinde Türkler, diğer milletler gibi sırasıyla bu aşamalar biçiminde örgütlenmiştir (Arsal, 1948: 109-111). Devlet aşaması, diğer aşamaların aksine, hem egemenliği hem de bu egemenliğe rıza gösteren teşkilatlanmış bir milleti ifade etmektedir. Hukukçular tarafından “Nerede teşkilatlanmış ve tek parça halinde bir toplum varsa orada devlet vardır.” anlayışı hakimdir. Eski Türklerde “il (devlet)”, teşkilatlanmış bir millettir. Fakat Türklerin devlet anlayışına göre teşkilatlanmak tek başına yeterli değildir, bununla birlikte bağımsızlık gerekir. Türklerin devlet anlayışına göre egemenliğin kökeni daima millettir (Arsal, 2020: 261). Türk devletlerinde ilin başında bir kral bulunur. Bu kralın unvanı Kağan ya da Han’dır. Bu Han, bir monarktır. İli milli törelere göre yönetir. Kanunu uygulayıcı vasfı yanında kanun yapıcıdır. Bu yetkisini Kurultay¹¹’a kanun tasarısı teklif ederek ya da doğrudan kural koyarak kullanır (Arsal, 2020: 264). Han’ın altında Beyler yer alır. Görev ve rütbelere göre Beyler de çeşitli unvanlara ayrılır (Arsal, 2020: 268-269). Türklerde han/hakan, tek başına kural koyucu değildir. Töreyle halk, kurultay ve han birlikte belirler (Arsal, 2020: 283).

Sadri Maksudi Arsal çalışmalarında Türk Hukuk Tarihi’ni, dolayısıyla Devletli Türk Tarihi’ni, iki ayrı dönemlendirme üzerinden incelemektedir. Bu dönemlendirmelerden genel olanı Devletli Türk Tarihi’ni 3 safhada incelerken, diğer bir dönemlendirmede ise 4 ana safha altında bir dönemlendirmeye gidilmiştir. Devletli Türk Tarihi’ne ilişkin Arsal’ın yer verdiği ilk dönemlendirme şu şekildedir;

- *Orta Asya Devri*

- 1) Asya Hunları Devri
- 2) Göktürkler (Tokyo) Devri
- 3) Uygur Türkleri Devri

- *İslamlaşma Devri* (Bu devrin de alt başlıklara ayrıldığını belirten Arsal, İslamlaşma Devri’nin hangi alt başlıklara ayrıldığına yer vermemiştir.)

- *Selçuki Devri*

- 1) Büyük Selçuklu Devri
- 2) Anadolu Selçuklu Devri

¹¹Kurultay, C. Beckwith’e göre, Orta Asya Göçebe Türk Devletleri’ndeki en önemli siyasi yapıdır (Beckwith, 2009: 12-13). Bugünkü anlamı ile Han’ın yanında bakanlar kuruluna benzer bir merkezi yapıya karşılık gelen Kurultay, 200 kişiye kadar çıkabilen bir yönetsel yapıdır. Kurultayın görev süresi, Han’ın görev süresi ile koşulludur.

• *Osmanlı Devri*

1) Kuruluş Devri

2) Büyüklük Devri

3) Gerileme Devri

4) Tanzimat Devri'dir (Arsal, 2020: 10-11).

Arsal'ın Türk Tarihi hakkındaki ikinci dönemlendirmesi ise;

➤ İslamiyet Öncesi Türk Tarihi

➤ İslamiyet Sonrası Türk Tarihi

➤ Cumhuriyet Dönemi Türk Tarihi şeklindedir (Gedikli vd., 2017: 715-716).

Bu dönemler arasında maddi ve manevi yönden büyük farklılıklar vardır. İslamiyet Öncesi Türk Tarihi, dönemine göre son derece ileri bir yönetim anlayışına sahiptir. Arsal, İslamiyet öncesi Türklerin; yüksek bir medeniyete, şehirlere ve iyi işleyen bir töreye sahip olduğunu iddia etmektedir. Orta Asya Türk Tarihi döneminde yer alan Türk Devletleri idari teamül yönünden Doğu'da Çin'i, Batı'da ise İran'ı yakından takip etmiş ve bu iki milletten belirli ölçüde etkilenmiş olsa da göçebe Türklerin sahip olduğu hukuk, kendi kültürlerinin ve medeniyetlerinin icadı olup bünyesinde herhangi bir dini inancın etkisini barındırmamaktadır (Arsal, 1930b: 5). Göçebe bir hayat tarzına sahip bu Türkler; tarımla ve ticaretle uğraşmaktadır. Bunun yanında kendine ait bir dile, yazılı kültüre ve edebiyata sahiptirler. Göçebe Türkler, Batı literatüründe yaygın olan bir görüşe göre, medeniyetten tamamen yoksun ve çobanlık ile geçimini sağlayan bir millettir. Oysa göçebelik, medeniyeti tahrip etme gayesi taşıyan bir topluluğun örgütlenme biçimi değildir. Kolayca dağılabilecek milletleri güçlü bir askeri güç altında bir araya getiren göçebeler, geniş bir coğrafya üzerinde güçlü devletler kurmuştur (Arsal, 1937: 1067). Türkler ise tipik bir göçebe değildir. Madencilikte ya da sanatta son derece ileri olan ve çok geniş bir coğrafyayı hakimiyeti altında bulduran Orta Asya Türkleri, göçebeliliğin kendine has bir formunu oluşturmaktadır. Tarım, hayvancılık ve askerlik; göçebe Türkler için en önemli uğraşlardır (Arsal, 2020: 281). Ayrıca Orta Asya Türk Devletleri, yalnızca göçebeler tarafından kurulan devletlerden ibaret görülmemelidir (Arsal, 1937: 1068-1069). Göçebe Türklerin günümüze kadar ulaşan vesikalarında satış, kiralama ya da ipotek gibi akçal ilişkilerin günümüzdeki anlamıyla medeni hukukun konusu olacak biçimde kayıt altına alındığına rastlanmaktadır (Yörük, 2017b: 155). Devlet teorisini hukuk-devlet özdeşliği üzerine kuran Arsal'a göre bu bulgular,

göçebe Türklerde o dönemin koşullarına göre gelişmiş bir medeni hukukunun varlığına, dolayısıyla devletin varlığına işaret eden hukuki delillerdir.

1947 tarihli *Türk Tarihi ve Hukuk* kitabında Arsal, Türk Hukuk Tarihi'nin köklerini Anadolu'ya değil, Orta Asya'ya götürür (Arsal, 2020: XIV). Arsal'ın deyişiyle, *Türk Tarihi ve Hukuk* kitabı; Doğu ve Batı Türkistan Türklerinin ya da İdil Havzası Türklerinin değil, Türkiye'de yaşayan Türklerin hukuk tarihini anlatmaktadır. Bu Türklerin selefleri ise Orta Asya'dan göç etmiştir. Hukuk geleneklerini ve hukuki esaslarını ise göç ederken terk etmemişlerdir (Arsal, 2020: 10-11). Bu kadar çok sayıda devlet kurmuş olmalarının altında yatan sebep ise Türklerin çok iyi bir göçebe toplum olması değildir. Bu farkı yaratan, Türklerin sahip olduğu birtakım toplumsal meziyetlerdir. Bu meziyetlerin başlıcaları ise; askeri üstünlük, maddi gerçeklik ile manevi imkanların uyumlulaştırılması, kanunlara ve büyüklere itaat ile vazifeye bağlılıktır (Arsal, 1937: 1070).

Göçebe Türk devletlerinde devletin reisi handır. Han bir monarktır. Fakat Türk monarşisi, cumhuriyete bazı yönleriyle oldukça yakındır. Çünkü halkın tek görevi devlet reisine itaat değildir. Devlet içinde halkın rolü vardır. Halk devlet nezdinde bir hukuk öznesidir. Türk Hanı ise yalnızca törenin uygulayıcısı değildir. Aynı zamanda kural koyucu işlevi de vardır. Eski Türklerde “töre”, hem hukukun kendisini hem de konulmuş olan kuralları ifade etmektedir (Arsal, 1937: 1086). Hanlık, hakimiyet makamı olduğu kadar mensubiyet makamıdır. Bu yönüyle Han'ın, memur sıfatıyla pek çok görevi vardır. Han'a millet meclisine benzer bir yapı olan “Kurultay” eşlik eder. Bu özellikler, Arsal'a göre, Türk monarşisine demokratik bir nitelik kazandırmaktadır (Arsal, 2020: 280; Gedikli vd., 2017: 807-808). Mete Han önderliğinde örgütlenen Hun Türkleri, vilayetleri ve beylikleri merkezi hükümdar tarafından tayin edilen valilerin yönettiği bir siyasal örgütlenmeye sahiptir. Bu örgütlenme biçimi merkezleşmenin¹² ve aristokratik bir monarşinin olduğu, açık bir devlet örgütlenmesidir (Gedikli vd., 2017: 768).

İslamiyet öncesi Türk Tarihi'nde hukuki telakkiler ve müesseselerin tespiti için Arsal; Yakutlar, Uygurlar, Hunlar, Altay Türkleri ve Kazak-Kırgız Türklerindeki hukuki uygulamalara ve toplumsal örgütlenmenin biçimine bakmaktadır. Tarihsel bulgular ve yazılı kaynaklar, Türklerin iyi uygulanan bir hukuka sahip olduğunu göstermektedir. Göçebe Türklerde

¹² Arsal'ın Göçebe Türkler için, yüksek bir medeni şuur ve merkezleşmiş bir yönetim aygıtının varlığına dikkat çekmesi, Nurettin Topçu'nun “Türkler Anadolu'ya yerleşmeden önce toprağa dayalı merkezleşmiş ve medeni bir uygarlık kuramamıştır (Topçu, 1999: 137-138).” savının tam karşısında yer almaktadır.

ceza işleri devlettedir (Gedikli vd., 2017: 813). Evlenme, boşanma ya da miras edinme gibi meseleler Göçebe Türklerde belli bir kurala bağlanmıştır (Arsal, 2020: 133-162). Günümüze ulaşan eserlerden Kutadgu Bilig'e göre: "Bir devleti idare için kanunlar lazımdır. Devlet silahla kurulur fakat kalem ve kanunla idare edilir". 11. yüzyıla ait bu eserde "devlet" kelimesi, Yusuf Has Hacib tarafından, bugünkü anlamıyla "hakimiyet kudreti" olarak kullanılmaktadır. Kutadgu Bilig'de Türklerin devlet teşkilatına, Türk Hanı'nın ve bürokratların sahip olması gereken vasıflar dair pek çok bilgiye rastlamak mümkündür (Arsal, 2020: 95-120). Burada yüceltilen bilgi, "idare ilmidir" ve Arsal'a göre Cengiz Han, Cengiz Yasalarını oluştururken bu Kutadgu Bilig'teki bu özün ve hukukun ehemmiyetinin bilincindedir (Arsal, 2020: 163). Uygurlar döneminde ise, medeni hukukun varlığına işaret eden akitlere ve anlaşmalara rastlanmaktadır (Yörük, 2017b: 155). Türk Tarihi'nde bugüne kadar ulaşılmış en eski eser olan Orhun Yazıtları ise idareye ve devlete dair hükümler içermektedir. Hun Türklerinin lideri Mete Han ise "Toprak devletin temelidir." sözü ile devleti meydana getiren unsurlardan birinin sınırları belli bir toprak parçası olduğunu vurgulamıştır. Türk Tarihi'ne ilişkin somut verilerin pek çoğunda devlete, yönetime ve hukuka dair izler bulmak mümkündür (Arsal, 2020: 201; Gedikli vd., 2017: 714-715).

İslamiyet'in Orta Asya'da yayılması ve Orta Asya'da Arap hakimiyetinin artması, Türklerin devletleşme sürecine kısa bir süreliğine ket vursa da bu sefer Türkler İslamiyet içerisinde devletleşmeye başlamıştır (Arsal, 1937: 1072). İslamiyet sonrası Türk Tarihi, İslam hukukunun Türklere İran'dan gelmesi ile İran hukukunun etkisinin hissedildiği bir dönemdir. Bunun yanı sıra, birkaç dini esasın birleşimi ve fıkhi hükümler de eklenmiştir. Türk töresi ise bu etki karşısında toplum üzerindeki etkisini muhafaza edebilmiştir. Fakat Türkler, Türk töresine İslam Hukukunu karıştırdıktan sonra en önemli asırlarda İslamiyet'i Hristiyanlık karşısında koruma ve yüceltme uğruna "nafile" bir çaba içinde olmuş ve enerjisini bu yönde harcayarak kendi ilerlemelerine ket vurmuşlardır (Gedikli vd., 2017: 715-719).

Arsal'a göre Osmanlı ve Selçuklu Devleti, Orta Asya'dan gelen Türkler tarafından kurulmuştur. Bu kabileler, Orta Asya'dan gelirken ise tarımdaki ve ticaretteki bilgileri, dilleri ve kültürlerinin yanı sıra, birtakım yönetsel ve hukuki geleneklerini de beraberinde getirmiştir (Yörük, 2017b: 154). Arsal, Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde görülen merkezi ve mutlak monarşinin ilk örneği için Hunlara bakılması gerektiğini ifade etmektedir. Batı feodalizminden farklı, kendine has bir işleyişe sahip Hun Devleti, bir tür Türk feodalizmini temsil etmektedir. Aynı zamanda mutlak ve merkezi bir monarşidir. Batı feodalizmi ile "askeri odaklı bir örgütlenme biçimi" ve

“fieflerin var olduğu bir toprak rejimi” olması itibariyle benzeşen Hun sistemi, hükümdarın feodal beylerin üstünde mutlak egemen bir güç olmasıyla, hayvancılığın ağırlıklı olduğu göçebe bir örgütlenmeye sahip oluşuyla ve derebeyinin himayesindeki askerlerin koşulsuz bir biçimde merkeze bağlı oluşuyla Batı feodalizminden ayrılmaktadır (Arsal, 2020: 217; Gedikli vd., 2017: 768-769). İslamiyet sonrası Türk Tarihi bu anlamda, İslamiyet öncesi Türk devletlerinin yönetsel geleneklerini ve kurumlarını bir süreklilik içerisinde devam ettirmiştir.

Aرسال, “dünyanın en muazzam imparatorluklarından biri” olarak tanımladığı Selçuklu Devleti’ni ayrı bir yere koymaktadır. Ona göre Türkler, tarihte Selçuklu Devleti dışında bir devlet kurmamış olsaydı bile, Selçuklu bakiyesi Türkleri büyük milletler arasında saymaya yetecektir (Arsal, 1937: 1073). Selçuklu Devleti ile süregelen yönetsel miras, Osmanlı Devleti’nin hakimiyetine kadar sürmüş fakat mutlak monarşi ve yabancı kültürlerin etkisi ile birlikte bu miras kesintiye uğramıştır (Gedikli vd., 2017: 715-719). Çünkü Arsal’a göre, Osmanlı Devleti ve Hanedanlık makamının dayandığı fikir Türklük değildir (Arsal, 1930b: 291). Osmanlı Devleti’ne mensup vezirlerin ya da nüfuzlu din ve devlet adamlarının da pek çoğunun Türk olmadığını belirten Arsal, Türk olan vezirler ya da din ve devlet görevlileri ise Arap ve İran kültürüne büyük bir yakınlık içerisinde olduğunu ifade etmektedir (Arsal, 1930b: 478). Bu yönüyle Osmanlı Dönemi, Arsal’a göre, Türk Yönetim Geleneği içerisinde kesintiden ziyade bir sindirilme dönemine karşılık gelmektedir. Çünkü devletin unsurlarından insan unsuruna karşılık gelen “ulus” kavramı, ortak dil, kültür ve medeniyet ile birlikte vardır. Bir ulusu yaratan bu değerlere “ab-ı hayat” çeşmesi benzetmesi yapan Arsal’a göre (Yörük, 2017a: 687), Osmanlı’da fikri ve kültürel açıdan Türklükten ayrı bir yönetim kültüründen bahsedilse de Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Türk devlet geleneğinde süreklilik yeniden sağlanmış ve Devletli Türk Tarihi’ni başından sonuna kadar belli bir süreklilik içinde ele alma imkanı elde edilmiştir.

Sonuç

Sadri Maksudi Aرسال’ın devlet bilimi ve yönetim geleneği alanlarına ilişkin katkıları bakımından eşsiz bir yere sahip oluşunda; onun bilimsel metodolojisi, hukuk merkezli bir tarih teziyle oluşturduğu devlet teorisi ve Umumi Hukuk Tarihi ya da Türk Hukuk Tarihi alanlarında ortaya koyduğu eserlerinin etkisi büyüktür. Dünya tarihine bir bütün olarak çok disiplinli bir yaklaşım ile bakan Arsal, tarihi devlet ve hukuk merkezli yorumlamaktadır. En temel eserleri olan *Umumi Hukuk Tarihi*, *Umumi Amme Hukuku Dersleri*, *Türk Tarihi* ve *Hukuk* kitapları gerek Genel Devlet Teorisi gerekse Türk Devlet Teorisi hakkında görüşlerini analiz edebilmek için yeterli bir

araştırma zemini sağlamaktadır. Ömer Lütfü Barkan¹³ ve Halil İnalıcık¹⁴ başta olmak üzere Türk Devlet Teorisi'ne dair önemli katkılar sunan isimlerin çalışmalarında Arsal'ın eserlerinden faydalandıkları görülmektedir. 1920'lere kadar dil ve edebiyat alanında eserler ortaya koyan, 1920'den sonra ise Fransa'da aldığı eğitimin etkisi ile hukuk tarihi alanına yönelen Arsal, 2. Dünya Savaşı sonrasında ise siyasal kuramlar, ideolojiler ve siyaset teorisi gibi alanlara yönelmiştir. Varlar ve yoklar üzerinden bir analizde bulunacak olursa Arsal'ın Devlet Teorisi ve Türk Yönetim Geleneğine ilişkin çalışmaları doğrultusunda şöyle bir tablo ile karşılaşılabacaktır;

“Varlar” Üzerinden Arsal'ın Çalışmaları	“Yoklar” Üzerinden Arsal'ın Çalışmaları
<ul style="list-style-type: none">✓ Genel Devlet Teorisi,✓ Türk Devlet Teorisi,✓ Devlet Tanımı,✓ Devlet Bilimine İlişkin Metodolojisi,✓ Devletin Kökenine İlişkin Teorisi,✓ Devleti Meydana Getiren Unsurlar✓ Devletliliğe Geçiş Aşaması✓ Göçebe Türk Devletleri,✓ İslamiyet Sonrası Türk Devletleri,✓ Türk Devletlerinde Feodalizm Tartışması.	<ul style="list-style-type: none">❖ Türk Devlet Geleneğinde Bizans Etkisi,❖ Türk Devlet Geleneğinde Modernleşme Etkisi.

Tablo-1: Sadri Maksudi Arsal'ın Devlet Bilimi ve Türk Yönetim Geleneğine İlişkin Katkıları

¹³ İstanbul Üniversitesi'nde Türk Hukuk Tarihi dersini veren Arsal'ın 1940'ta istifa ederek Ankara Üniversitesi'ne geçmesiyle birlikte dersin yürütücüsü Ömer Lütfü Barkan olmuş, Osmanağaoğlu ise Türk Hukuk Tarihi dersi için hazırladığı notlarında Barkan'ın Sadri Maksudi Arsal'ın *Türk Tarihi ve Hukuk* (1947) eserine genel bir atıfta bulunduğu yer vermiştir (Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, 2012: 415-419).

¹⁴ Halil İnalıcık, “Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri” adlı çalışmasının tarihsel ve kuramsal analizinde Arsal'ın çalışmalarına atıfta bulunmaktadır (İnalıcık, 1966: 259-261).

Kaynakça

- Arsal, Sadri Maksudi (1925), “Türk Tarihinin Telkinatı”, *Türk Yurdu Mecmuası*, 15 (1), s. 377-388.
- Arsal, Sadri Maksudi (1930a), “Beşer Tarihine Methal”. İnan, Afet (Der.), *Türk Tarihinin Ana Hatları*, (İstanbul: Devlet Matbaası): 5-47.
- Arsal, Sadri Maksudi (1930b), *Türk Dili İçin*, (Ankara: Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatı).
- Arsal, Sadri Maksudi (1937), “Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseselerinin İnkişafında Türk İrkinin Rolü”, II. Türk Tarih Kongresinde Sunulan Bildiri, 20-25 Eylül 1937, <https://www.ttk.gov.tr/kongreler/ii-turk-tarih-kongresi-20-25-eylul-1937-istanbul/> (04.05.2023).
- Arsal, Sadri Maksudi (1944a), *Umumi Hukuk Tarihi* (2. Basım), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları).
- Arsal, Sadri Maksudi (1944b), *Umumi Amme Hukuku Dersleri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları).
- Arsal, Sadri Maksudi (1945), “Farabi'nin Hukuk Felsefesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 10 (3-4), s. 620-634.
- Arsal, Sadri Maksudi (1948), “Eski Türklerde Soy-Oymak Teşkilâtının İstinat Ettiği Esaslarla Kadim Yunanlıların Genos-Fratria Teşkilâtında Ve Kadim Romalıların Genscuria Teşkilâtında Olan Esasların Ayniyetine Dair”, IV. Türk Tarih Kongresinde Sunulan Bildiri, 10-14 Kasım 1948, <https://www.ttk.gov.tr/kongreler/iv-turk-tarih-kongresi-10-14-kasim-1948-ankara/> (09.05.2023).
- Arsal, Sadri Maksudi (1975), *Milliyetçilik Duygusunun Sosyolojik Esasları* (3. Basım), (İstanbul: Ötüken Yayınevi).
- Arsal, Sadri Maksudi (2017), “Ankara Hukuk Mektebinin Tarihi Ehemmiyeti”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası – Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, 75 (1), s. 705-710.
- Arsal, Sadri Maksudi (2020), *Türk Tarihi ve Hukuk* (2. Basım), (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları).
- Beckwith, Christopher I. (2009), *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, (Oxford: Princeton University Press).
- Birinci, Ali (2017), “Türk Hukuk Tarihçisi Sadri Maksudi'nin Hayat Hikayesi ve Eserleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası – Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, 75 (1), s. 75-122.

- Gedikli, Fethi, Ali Adem Yörük ve Mahmud Esad Kalıpçı (2017), “Türk Hukuk Tarihi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası – Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal’a Armağan Özel Sayısı*, 75 (1), s. 711-833.
- İnalçık, Halil (1966), “Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, *Reşid Rahmeti Arat İçin*, 39 (1), s. 259-271.
- Köprülü, Mehmet Fuat (1937), “Ortazaman Türk Hukukî Müesseseleri: İslâm Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok Mudur?”, <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/552/tur> (03.05.2023).
- Miftahov, Almaz (2003), “From Russia to Turkey: an Intellectual Biography of Sadri Maksudî Arsal (1878-1957)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Osmanoğlu, Karahasanoğlu, Cihan (2012), “Ömer Lütfi Barkan ve Türk Hukuk Tarihi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 70 (1), s. 413-439.
- Pultar, Gönül (2023), “Sadri Maksudi Arsal”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sadri-maksudi-arsal-1878-1957/?pdf=3396> (10.04.2023).
- Topçu, Nurettin (1999), *Yarıncı Türkiye* (5. Basım). (İstanbul: Dergâh Yayınları).
- Yörük, Ali Adem (2017a), “Milletlerin İntibahında Tarih ve Eski Edebiyatın Tesiri (Finler Ve Çekler)”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası – Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal’a Armağan Özel Sayısı*, 75 (1), s. 685-703.
- Yörük, Ali Adem (2017b), “Sadri Maksudi Arsal İçin Bir Bibliyografya Denemesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası – Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal’a Armağan Özel Sayısı*, 75 (1), s. 123-163.

Extended Abstract

This study aims to analyze the Theory of the State and the Theory of the Turkish State put forward by Sadri Maksudi Arsal, a politician, bureaucrat, scientist, and philosopher who has made a great contribution to the process of nationalization of Turkey. In order to reveal Arsal's theory of the state, whose works are mainly in the fields of legal history, literature, history, law, and politics, all the works of Arsal that have survived to the present day, have been analysed from the perspective of “administrative science” and “state science”. However, among these works, Arsal’s works that are not accessible and his works that do not include sections related to the theory of

the state have been excluded from the scope of the study. On the other hand, the works included in the scope of the study were drawn to the field of administrative science and examined from a state-centered and administrative point of view. At the end of this review, Arsal's Theory of the State and, along with it, his thoughts on the Theory of the Turkish State have been systematically discussed within separate titles. Sadri Maksudi Arsal has made use of the annals of foreign nations, history theses, legal texts of Turks and Turkish historical works in his studies. The main works that will be applied to analyze Sadri Maksudi Arsal's Theory of the State are; *Umumi Amme Hukuku Dersleri* , *Türk Tarihi ve Hukuk*, *Umumi Hukuk Tarihi* and the lecture notes compiled under the title “*Türk Hukuk Tarihi*”, which were later printed. These works are of primary importance especially in terms of examining the Theory of the State and the Theory of the Turkish State. Discussing previous theories of the state and theories about the origin of the state, Arsal examines these theories from the point of view of his own methodology and puts forward his own theory of the state. Arsal's theory of the state is based on the law-state identity. Accordingly, what emerges at a certain stage in an organized society and carries the intellectual, social and economic characteristics of that society are law and state. In this context, being organized in the form of family, tribal or lineage-carving organizations and the institutionalization level of organized life are not enough by themselves for the transition to the statehood stage. According to Arsal, the state emerges with the existence of a systematic set of rules (law). Even though the “state” is nowadays commonly expressed defined as “settlement”, since Arsal's theory is based on the identity of law and state, if the “power” of the administrative authority over the nomadic society is based on the legal principles, then the existence of the state can also be mentioned in nomads. Arsal examines the history of the state-based Turks while looking at the legal history of the Turks. Arsal, who makes two different periodizations on Turkish History, has studied Turkish History through different stages in these periods. In order to determine the legal opinions and institutions in pre-Islamic Turkish History, Arsal looks both at legal practices such as debt bills or legal transactions and the form of social organization in Yakuts, Uighurs, Huns, Altay Turks and Kazakh-Kyrgyz Turks. According to Arsal, the political continuity of the Turks is one of the most important features of Turkish History. The factors that ensure this continuity are the Turkish understanding of justice and legality. Although the Turks have completely lost their political sovereignty several times throughout history, the Turks have never been deprived of their political

future for a long time in their 2000-year history. Every time a Turkish State collapses, a new state has emerged immediately after it. At the same time, Turks are a law-creative nation. These characteristics are a result of the fact that they are a constituent nation of the state. Because the law is born with the state. In pre-Islamic Turks, the “state” represents an organized nation. But according to the Turkish understanding of the state, organization alone is not enough; independence is also necessary. According to the Turkish understanding of the state, the origin of sovereignty is always in the nation. In Turkish states, there is a “king” at the head of the state. The title of this king is Khan. This Khan is a monarch. He governs the state according to national customs. Besides being a law enforcer, he is a law-maker. But he is not a rule-maker on his own. The Khan is accompanied by the “Kurultai”, a structure similar to the national assembly. The people, the congress and the Khan determine the ceremony together. According to Arsal, these characteristics give the Turkish monarchy a democratic character. The history of the state-owned Turks, which began in the steppes of Central Asia, was continued by Arsal without major interruptions until the Turkish Republic. The biggest interruption in this continuity was experienced during the Ottoman Period on the grounds that the ruling class was not made up of Turks. However, with the fall of the Ottoman Empire and the establishment of the republic, continuity has been restored in the Turkish state tradition. This development gives us the opportunity to consider the History of the Turkish State in a certain continuity from the beginning to the end. Sadri Maksudi Arsal has a unique place in terms of his contributions to the state; it is thanks to his scientific methodology, the theory of the state that he created with a law-centered history thesis, and his works in the fields of Public Legal History or Turkish Legal History. Arsal, which looks at world history as a whole with a multidisciplinary approach, interprets history based on the state and law. His most basic works, *Umumi Hukuk Tarihi*, *Umumi Amme Hukuku Dersleri*, *Türk Tarihi ve Hukuk*, provide a sufficient research basis for analyzing his views on both the State Theory and the Theory of the Turkish State.

